

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРОГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 631.115.1

РИЗИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО БІЗНЕСУ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Яворська Т. І.

Розглянуто сутність ризику як економічної категорії. Виділено види ризиків, які є найбільш загрозливими для діяльності суб'єктів малого бізнесу у сільському господарстві. Здійснена характеристика основних факторів впливу на підвищення ризиків малого бізнесу у сучасних умовах.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Діяльність в сільському господарстві характеризується наявністю елементів невизначеності: частими змінами впливу чинників зовнішнього середовища, індетермінованістю їх дії (зміна погодних умов, законодавчої бази тощо); надходженням неповної та неточної інформації, на основі якої приймаються управлінські рішення (показники кон'юнктури ринку та тенденції їх змін, можливі дії конкурентів та ін.); віддаленістю результатів прийнятих рішень, що пов'язано із специфікою сільськогосподарського виробництва. Сучасна економічна політика в Україні не відповідає суспільствам з ринковою економікою, тому що ґрунтується на ідеології, яка спрямована на монополізм та засилля крупних господарств. В більшості випадків влада допомагає сама собі, розробляючи програми розвитку села, які направлені на користь великих землевласників-латифундистів. Відповідно для малого бізнесу у сільському господарстві постає першочергова необхідність врахування чинників невизначеності та спричинених ними ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання сутності ризику й невизначеності розглядаються у працях В.В.Вітлінського, С.М. Ілляшенка, Н.І. Машини, В.В. Чепурка, А.В. Чупіса та інших вчених. Дослідження особливостей прояву різних видів ризиків у сільському господарстві зустрічаються у публікаціях С.І. Дем'яненка, Д. Ляпіна, Т. О. Осташко, В.П. Щербаня та інших науковців. Проте майже відсутні комплексні дослідження щодо прояву ризиків для малого бізнесу у сільському господарстві.

Ціль роботи. Метою статті є визначення основних видів ризику, природи їх виникнення та факторів впливу на діяльність суб'єктів малого бізнесу у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу. Під невизначеністю розуміється неможливість оцінки майбутнього розвитку подій з точки зору як ймовірності їх виникнення, так і видів та масштабів їх проявів [3]. За визначенням С.І. Дем'яненка ризик відрізняється від невизначеності. Ризик – це ситуація, коли результат здійснення якогось процесу невідомий, але відомі можливі альтернативні результати цього процесу. Невизначеність – ситуація, де ймовірність одержання різних результатів невідома. [2, с.149].

На нашу думку, ризик доцільно трактувати як категорію, яка виражає відносини між людьми в процесі їх економічної діяльності, коли її результати

внаслідок об'єктивних причин є невизначеними. Ризик є об'єктивною економічною категорією і притаманний всім видам економічної діяльності незалежно від того, яким способом вона здійснюється.

Розгляд ризику як економічної категорії змушує визначитись і з поняттям "ризикове підприємство". На думку А.В. Чупіса, підприємства з точки зору ступеня ризикованості, який залежить від розмірів підприємства, кількості працюючих, розміру основних активів, виду продукції, що випускається, ринків збуту тощо, можна об'єднати у наступні групи:

- найбільш ризикові – до них можна віднести заводи – «гіганти», фабрики, оскільки вони найбільш ресурсоємні, мають значний розмір грошового обігу, велику кількість працюючих;

- середнього ступеня ризикованості – до них можна віднести сільськогосподарські підприємства, оскільки їх діяльність залежить від природних умов, основним засобом виробництва є земля, від ефективності використання якої залежить результативність діяльності підприємства;

- найменш ризикові – це малі підприємства, агрофірми, фермерські господарства, оскільки вони невеликі за розміром, випускають незначні обсяги продукції, мають місцеві ринки збуту [6].

На наш погляд, такий поділ з точки зору ризикованості не відповідає характеру сільськогосподарського виробництва, а отже і не властивий формам господарювання, які функціонують у ньому. Зокрема не можна назвати найменш ризикованою діяльність невеликих фермерських господарств та інших суб'єктів малого бізнесу, які залишаються осторонь державних програм підтримки, змушені за завищеними цінами закупляти матеріально-технічні ресурси і за заниженими реалізовувати свою продукцію, мають невеликі можливості щодо одержання кредитів або через небажання банків видавати їх дрібним виробникам, або через високі відсотки за надані кредити, які як відомо підвищуються в міру зниження обсягу надання кредиту, тощо.

З економічної точки зору ризик суб'єкта господарювання у сільському господарстві слід трактувати як загрозу недоотримання доходу, перевищення видатків чи втрати ресурсів у результаті виконання конкретних видів його виробничої, збутової чи фінансової діяльності. Існують ризики: відсоткові, господарські, екологічні, інвестиційні, майнові, політичні, страхові, технічні, ціннові, ризики та невизначеності в підприємницькій діяльності тощо.

З усієї множини виділених видів ризику найбільшу загрозу для малого бізнесу у сільському господарстві становлять господарські та ринкові ризики.

Господарський ризик передбачає можливість відхилення від мети, для досягнення якої приймалося господарське рішення. Це відхилення може бути пов'язане як і з втратами, так і з додатковим прибутком. Питання про ризик невіддільне від різних впливів на діяльність суб'єктів малого бізнесу, від господарського середовища, в якому ризик виявляється. Тобто проблема виникнення ризиків напряму пов'язана із господарським механізмом.

Особливості ризиків у сільськогосподарському виробництві пов'язані з його специфічним циклом і складністю внесення змін в уже проведені заходи, слабкими позиціями виробників на ринку, високою непередбачуваністю умов виробництва. Головною загрозою є матеріальний ризик, який пов'язаний з природними умовами, головним чином атмосферними. Значно більшою загрозою для сільськогосподарських товаровиробників є ризик, пов'язаний з прийняттям помилкових рішень, ризик збуту. Ризики сільськогосподарського виробництва мають в своїй основі нестачу знань про майбутній стан оточення.

Невизначеність і спричинений нею ризик призводять до значних витрат ресурсів, часу, енергії, що перешкоджає ефективному господарюванню особливо у сфері сільського господарства. До суб'єктів малого бізнесу у сільському господарстві ми рекомендуємо відносити особисті господарства населення (товарні особисті селянські господарства), фізичних осіб-підприємців, які займаються сільськогосподарською діяльністю та фермерські господарства площею до 500 га та кількістю працівників до 50 осіб. У таблиці нами виділена система основних видів ризиків, які у сучасних умовах впливають на діяльність суб'єктів малого бізнесу у сільському господарстві. Наслідками проявів вказаних видів ризику є втрати майна, коштів, часу тощо.

Досить часто наведені в таблиці фактори діють не окремо, а переплітаються між собою, що в комплексі створює ще більшу загрозу для функціонування дрібних виробництв у сільському господарстві. Особливу небезпеку для розвитку малого бізнесу у сільському господарстві та підвищення його прибутків серед факторів господарського ризику складає членство України у Світовій організації торгівлі та пов'язані з цим зобов'язання.

По суті, сьгоднішні представники малого бізнесу у сільському господарстві не мають доступу до міжнародних ринків, обмежуючись тільки внутрішнім ринком. І це відбувається з багатьох причин. Наприклад, Україна при приєднанні до СОТ взяла на себе зобов'язання, які встановлюють певні обмеження на застосування заходів тарифного та нетарифного регулювання агропродовольчих ринків, особливо важливим серед яких для малого бізнесу, на нашу думку є його державна підтримка.

Ризиком для сільського господарства є встановлення зони вільної торгівлі з ЄС, фундаменталь-

ною метою угоди про яку проголошено зростання торгівлі та інвестиційних потоків між ЄС та Україною шляхом лібералізації торгівлі та гармонізації регуляторного середовища. І знову ж таки у цьому плані найбільше значення має ризик пов'язаний із невідповідністю рівнів державної підтримки сільського господарства ЄС та України.

За дослідженнями Т.О.Осташко для вітчизняного сільського господарства підвищений ризик від встановлення зони вільної торгівлі зумовлений з одного боку високим рівнем підтримки галузі в ЄС, з іншого – низьким в Україні. На 2010 рік загальні затрати на підтримку сільського господарства, сільських територій та аграрних ринків ЄС було заплановано в обсягу 56,3 млрд. євро. В умовах економічної кризи було поновлено експортні субсидії на молоко та молочні продукти. Європейський Союз захищає своє сільське господарство в угодах про зону вільної торгівлі з іншими країнами і групами країн. В результаті усі зони вільної торгівлі, створені між ЄС та іншими країнами і групами країн, мають виключення, які стосуються саме сільського господарства [5].

В умовах інтеграційних процесів, вступу в СОТ, малому бізнесу у сільському господарстві загрожують ризики, пов'язані як з його веденням, так і з відміною деяких форм діючої державної підтримки. Щодо втрат, які вони можуть понести, це загроза виникнення додаткового фінансового навантаження на них внаслідок загострення цінової конкуренції на внутрішньому ринку через зменшення імпорتنих тарифів, збільшення обсягів імпорту на внутрішньому ринку [4, с.77].

Державну підтримку у сучасних умовах можуть одержати у невеликих обсягах через різні механізми фермерські господарства та фізичні особи - підприємці (в основному реалізація молока та живої ваги тварин). Тобто, майже повна відсутність державної підтримки малого бізнесу при приєднанні до СОТ не дає можливості для перспектив його подальшого розвитку навіть на внутрішньому ринку.

Зміна законодавчої бази як фактор впливу на ризики малого бізнесу визначається ступенем суперечностей у змінах законів і нормативних актів, що регулюють ринок землі, відносини оренди, податкову, кредитно – фінансову та інші сфери, а також частотою цих змін. Сучасне законодавство ставить на один рівень великі, середні і малі підприємства, що обумовлює повну незахищеність останніх. Водночас у багатьох розвинених країнах застосовується система правового захисту, наприклад антитрестове законодавство, завдяки якому значна частина виробленої продукції та виробничого потенціалу припадає на малий і середній бізнес.

Загальноекономічна стратегія розвитку малого бізнесу у сільському господарстві повинна бути адекватною умовам господарювання, враховувати тенденції їх зміни та особливості форм господарювання, форми закріплення робочої сили тощо. Її відсутність у нинішніх умовах значно підвищує ризики малого бізнесу.

Основні види ризиків у діяльності суб'єктів малого бізнесу у сільському господарстві

Природа виникнення	Види ризику	Фактори впливу
Господарська діяльність суб'єктів малого бізнесу	Господарський	Міжнародні економічні зв'язки і торгівля (приєднання України до СОТ) Зміни законодавчої бази та її суперечливість Переважання політичних інтересів над економічними Наявність (відсутність) загальноекономічної стратегії розвитку малого бізнесу та її функціональні складові Стратегія маркетингу Стан і рівень використання виробничих потужностей Технології, які застосовуються, їх раціональність Джерела надходження інвестицій Кваліфікація та досвід кадрів Якість продукції
Дія ринкових механізмів, конкурентів і економічних контрагентів	Ринковий	Рівень та темпи змін інфляційних (дефляційних) процесів Науково – технічний прогрес Короткотермінові коливання цін Дія економічних контрагентів Функціонування ринку землі
Катастрофи, природні лиха	Форс – мажорні обставини	Природні катастрофи і стихійні лиха Різкі, непередбачувані зміни умов господарювання
Медицинне забезпечення, умови харчування та проживання працівників, психологічний аспект	Людський фактор ризику	Стан здоров'я власників малого бізнесу та працівників Взаємовідносини між безпосередніми працівниками, із зовнішніми партнерами по бізнесу

Ефективність обраної стратегії маркетингу та заходів з її реалізації в умовах ринку є одним з головних чинників, які визначають успіх чи невдачу малого бізнесу. Великі сільськогосподарські підприємства мають можливості створювати відділи маркетингу у своїй організаційній структурі. Тоді, як суб'єкти малого бізнесу не мають змоги займатися повноцінним маркетингом. І в цьому плані ефективно задіяти всі інструменти маркетингової політики можуть обслуговуючі кооперативи. У сучасних умовах їх створення є реальною можливістю збільшення прибутків малого бізнесу у сільському господарстві.

Стан і рівень використання виробничих потужностей: організація раціональних сівозмін, ефективність використання техніки, добрив, впровадження ресурсозберігаючих технологій тощо значно підвищують ризики з однієї сторони через неможливість частого застосування цих заходів внаслідок низького рівня фінансово-кредитного забезпечення (джерела інвестицій), а з іншої – через зростання виробничих витрат, що може призвести в умовах незбалансованої цінової політики до зменшення прибутковості суб'єктів малого бізнесу.

Кваліфікація та досвід кадрів, особливо керівників є також одним із факторів ризиків малого бізнесу. Досить часто маючи високу мотивацію своєї діяльності, керівникам малих виробництв не завжди достатньо одержаних знань для грамотного ведення господарської діяльності, тим більше, що досить часто вони у своїй особі поєднують спеціалістів різного спрямування (агрономів, бухгалтерів, економістів тощо).

Ризиками для малого бізнесу у сільському господарстві є те, що в них зосереджено основна

частка виробництва таких видів продукції як молоко, овочі, фрукти тощо. Ці види продукції не завжди можуть повністю відповідати показникам якості і висунутим стандартам СОТ та відповідно забезпечувати дві основні вимоги: безпеку продукції і її конкурентоспроможність. Вирішення питання виконання цих умов поряд із посиленням спеціалізації, кооперації та інших заходів дозволить українським представникам малого бізнесу успішно конкурувати на світових ринках.

Рівень та темпи змін інфляційних (дефляційних) процесів є значним фактором ринкового ризику у сільському господарстві через існування значного розриву у часі між витратами та результатами виробничої діяльності.

Науково – технічний прогрес призводить до старіння традиційних технологій, методів організації виробництва і збуту. Його вплив особливо значний для малого бізнесу, який досить часто на відміну від крупних підприємств, немає можливості застосовувати досягнення науково – технічного прогресу, наприклад, досягнення генної інженерії, енергозберігаючі, екологічно чисті, маловитратні, маловідходні технології.

Погодні, сезонні та випадкові чинники зумовлюють короткотермінові коливання цін, що справляє свій вплив на підвищення ринкового ризику суб'єктів малого бізнесу через невеликий обсяг продукції, яку вони виробляють. Дії економічних контрагентів (постачальників, споживачів, посередників та ін.), у тому числі можливі їх спільні дії, спрямовані на зниження цін на сільськогосподарську продукцію, або підвищення їх наприклад, на паливно – мастильні матеріали, техніку, зміни уподобань та інтересів споживачів (наприклад, на екологічно чисту продук-

цію) посилюють ринкові ризики малого бізнесу. Протидією для таких дій є об'єднання зусиль останнього через створення обслуговуючих кооперативів, організацію оптових ринків, груп виробників сільськогосподарської продукції тощо.

Аграрний ринок в Україні стає все більш концентрованим, що означає збільшення кількості великих аграрних компаній, орієнтованих на швидке збагачення за рахунок експорту та відповідно знижує конкурентоспроможність продукції дрібних виробників. Так на кінець 2010 року в Україні було 58 аграрних холдингів з середнім розміром земельного банку у 69 тис га землі. В цілому площа землі у їх користуванні складала 4005 тис га. Загальна капіталізація аграрних компаній України, що торгують на світових фондових ринках, в кінці лютого 2011 р. зросла до \$8,6 млрд., що в 2,5 рази більше, ніж на початку 2010 р. Експерти прогнозують, що в 2011 р. ще близько 12 українських агрокомпаній вийдуть на ринки зовнішніх запозичень, а в 2012 р. – ще 10 компаній [1].

Впровадження вільного продажу землі, на нашу думку, значно підвищує ризики малого бізнесу і може призвести до негативних соціально-економічних наслідків, тому що крупні аграрні фірми володіють великими фінансовими перевагами по

відношенню до більш дрібних виробників, які живуть і працюють у селі.

Природні катастрофи і стихійні лиха (повені, землетруси, бурі, посухи, аномальні погодні умови) мають великий вплив на сільськогосподарську галузь і у випадку їх виникнення є особливо небезпечними для суб'єктів малого бізнесу через небажання їх (а часто і фінансову неможливість) проводити страхування свого майна та продукції.

Людський фактор ризику виникає тоді, коли власник малого бізнесу не може знати наперед про можливий стан свого особистого здоров'я, здоров'я членів сім'ї та найнятих працівників. Також він не може із великою ймовірністю прогнозувати взаємовідносини як безпосередньо у своєму колективі, так і з партнерами по збуту продукції, матеріально – технічного забезпечення та ін.

Висновки. Таким чином, розглянуті основні види ризику в діяльності суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві та фактори, які спричиняють ці види ризику свідчать про необхідність розробки стратегії розвитку малого бізнесу у сільському господарстві, яка б передбачала зокрема шляхи компенсації (повної або часткової) підвищеного ризику їх діяльності з бюджету держави чи регіону, або через надання пільг (податкових, кредитних тощо).

Література

1. Арасланова А. Мир просит еды Режим доступа: <http://markets.eizvestia.com/full/mir-prosit-edy>
2. Дем'яненко С.І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві: Навчальний посібник / Дем'яненко С.І. – К.: КНЕУ, 1998. – 264 с.
3. Ильяшенко С.Н. Хозяйственный риск и методы его измерения: Учебное пособие. – Сумы: ВВП «Мрія – 1» ЛТД, 1996. – 102 с.
4. Ляпін Д. СОТ та малий бізнес //Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України: Науково-практичне видання. – К.: Український центр міжнародної інтеграції. – 2006. – С.77-83
5. Осташко Т. О. Ризики для сільського господарства від встановлення зони вільної торгівлі з ЄС / Т.О. Осташко // Економіка України. – 2011. - №3 - С. 57-70
6. Чупіс А.В. Економічні ризики: поняття, сутність та класифікація / А.В.Чупіс // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Серія «Фінанси і кредит», 2008. № 2 – С. 428-436
7. Щербань В.П. Особливості аналізу і факторної оцінки економіко-соціально-екологічних ризиків в аграрній сфері / В.П.Щербань // Економіка АПК. – 2002. - №1. – С.10-16

УДК: 330.3:663.2:634

ДЕРЖАВНЕ СТИМУВАННЯ РОЗВИТКУ ПЛОДОВО-ЯГІДНОГО ВИНОРОБСТВА В УКРАЇНІ

Барабаш Л. О.

Здійснено огляд сучасного стану плодово-ягідного виноробства в світі та Україні. Обґрунтовано основні заходи щодо створення сприятливих умов для розвитку вітчизняних підприємств виноробної галузі.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В продовольчому забезпеченні населення країни важлива роль відводиться плодам, ягодам і продуктам їх промислової переробки. Розвиток плододобробної галузі, зокрема виробництво плодово-ягідних напоїв і вин, сприяє збільшенню надходжень до державного бюджету, а також стабільному функціонуванню садівничої, цукрової і спиртової галузей. Нажаль, в даний час ринок України заповнений неякісною імпортною продукцією. Тому для оздоровлення нації необхідно налагодити вітчизняне промислове виробництво плодово-ягідних вин, які відзначаються біологічною цінністю, профілактичними та лікувальними властивостями. Однією з основних перешкод для цього є непомірно висока вартість ліцензії на оптову торгівлю та високі акцизні збори.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням створення сприятливого інвестиційного клімату у виноградарсько-виноробному підкомплексі приділяли значну увагу А.М.Авідзба, А.М.Бузні, О.М.Гаркуша, Д.Ф.Харківський, І.І.Червен та інші. Дослідженню різних аспектів розвитку плодово-ягідного виноробства присвячені роботи О.М.Литовченка, О.С.Луканіна та інших вчених.

Виробництвом вин та цілющих напоїв із плодів і ягід займаються зараз практично всі розвинуті держави світу, в т.ч. США, Японія, Китай, Росія, Канада, Австрія, Італія, Іспанія, Польща, Бельгія та інші. Так, плодово-ягідне виноробство набуло великих обсягів у Франції, Німеччині, Англії. В окремі роки у Франції виробництво плодкових вин сягало